

SEMNIFICAȚIILE ISTORICE ALE UNUI TIP DE CĂMAȘĂ FEMEIASCĂ DIN COLECȚIA „ASTRA”

Elena GĂVAN

La începuturi, omul a perceput obiectele din punct de vedere utilitar pentru ca apoi, cu trecerea timpului și sub influența dezvoltării economice, sociale, politice și nu în ultimul rând a contactelor cu alți indivizi sau comunități, factorului estetic să i se acorde o atenție tot mai crescută. Vestimentația, în general și costumele populare, în mod particular, depinde de nevoile materiale și spirituale ale societății, motiv pentru care, de-a lungul timpului, asupra lor au intervenit mutații semnificative. În aspectul lor general se oglindesc astfel, cel mai bine, evoluția vieții materiale, a concepțiilor și a idealurilor estetice ale comunității în perioadele ei de dezvoltare istorică.

Pregătirea veșmintelor s-a aflat încă din paleolitic în sarcina femeilor, de când sunt atestate arheologic și tehnicile de prelucrare a fibrelor: împletit, cusut. În neo-eneolitic, din împletit și cusut se dezvoltă torsul și țesutul – practic nu există așezare arheologică în care să nu se fi descoperit fusaiole de lut sau os și greutăți de la războiul vertical de țesut¹. Informațiile se înmulțesc o dată cu înaintarea în istorie, astfel, pe Columna lui Traian și Monumentul de la Adamclisi apar reprezentări ale unor forme de îmbrăcăminte care pot fi recunoscute în structura portului popular românesc, ex. *cojocul*², *cămașa*³.

Astăzi, sub privirile curioase ale călătorului, portul tradițional românesc⁴ apare unitar ca structură, atât la femei cât și la bărbați. Caracterizat prin reducerea la geometric a imaginii obiectelor din mediul înconjurător, decorul discret este amplasat cu un real simț al măsurii, în câmpuri ornamentale bine delimitate, menite să sublinieze liniile corpului omenesc.

Motivele, dispuse după regulile de bază ale ornamenticii populare românești: repetiția, simetria, alternanța și dinamica mișcării, se detașează pe fondul alb al pânzei țesute în casă, redând parcă povestea mâinilor dibace ale mărginențelor.

Pe tot cuprinsul teritoriului românesc portul femeiesc în raport cu cel bărbătesc este mult mai bogat, atât ca număr de piese vestimentare și podoabe, cât mai ales a mulțimii motivelor ornamentale care alcătuiesc decorul. Caracterizat printr-o categorică diferențiere între vârste și situații sociale, acesta a cunoscut o continuă creștere a elementelor componente și o amplificare a ornamenticii.

Mărturie a complexului de relații sociale, administrative, economice, a unui concept de viață determinat de specificul unei zone profund pastorale, portul mărginean se menține în linii generale, până astăzi: *cheptarul* și *cojocul*, *ia* sau *cămașa femeiască*, *cătrînțele*, *betele* și nu în ultimul rând *vălitura*. Întrucât *ia* este piesa cea mai expusă privirilor și astfel, cea mai reprezentativă din punct de vedere al creației artistice, ne-am oprit în lucrarea de față asupra studiului *iei de Săliște*, a cărei notă de eleganță, sobrietate și în același timp de simplitate, conferite de stilul ornamental și cromatic, a dus la extinderea ei treptată la toată Zona Sibiului, în sudul Transilvaniei și depășind Carpații spre sudul țării, ajungând chiar să înlocuiască în anumite localități tipul de cămașă specifică până în preajma primului război mondial. Se poate spune că moda *iei cu ciocănele* a fost generată de un adevărat curent în vestimentația populară, determinat, în parte și de spiritul naționalist și politic al vremii.

Patrimoniul Muzeului „ASTRA” numără astăzi cca. 36.000 bunuri culturale, reprezentând port, textile, broderii, obiecte de cult, obiecte de lemn, os, fier, produse ceramice. Colecția de Port-Textile numără peste 11.500 obiecte dintre care 870 sunt cămăși femeiești, reprezentative întregului spațiu românesc (Foto I). Din spațiul transilvan provin 642 de cămăși, dintre care 469 aparțin, din punct de vedere etnografic, Zonei Sibiului⁵ și sudului Transilvaniei. *Ia cu ciocănele*, care face obiectul lucrării de față, numără între acestea nu mai puțin de 146 piese⁶. Lucrarea noastră are în vedere acele bunuri înregistrate cu sigla „A”⁷. 344 obiecte de port femeiesc aparțin vechii colecții „ASTRA”. Dintre acestea, 12 sunt ii mărginenene, iar un număr de cinci provin din Săliște.

Foto I. Depozitul de *Port. Textile. Broderii*, al Muzeului Civilizației Transilvane „ASTRA”.
Photo I: „ASTRA” Folk Civilization Museum’s Storage of National Costume, Textiles and Embroidery.

Parte constitutivă a Zonei Sibiului⁸, Mărginimea Sibiului (Foto II) reprezintă, într-o accepțiune mai largă, o entitate geografică, istorică și etnografică cuprinzând salba de sate⁹ românești așezate la poalele Munților Sibiului. Limita de răsărit este satul Boița, așezat pe malul drept al Oltului, la intrarea în defileul cu același nume, iar limita de vest este comuna Jina, având drept hotar râul Sebeș.

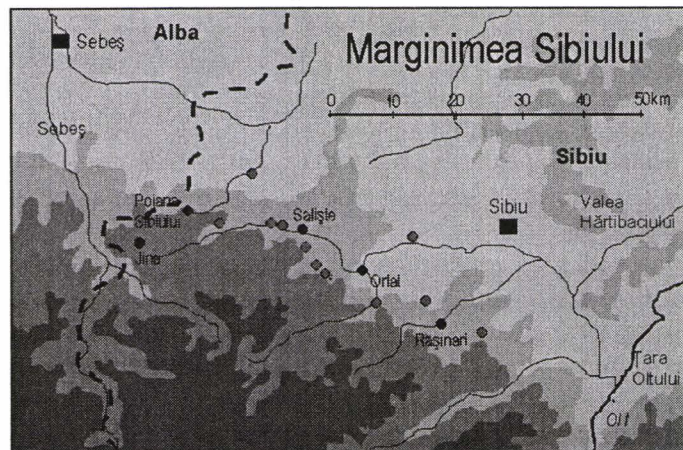

Foto II. Harta subzonei etnografice Mărginimea Sibiului.
Photo II: The map of „Mărginimea Sibiului” Region.

Într-o accepțiune mai restrânsă, Mărginimea Sibiului este teritoriul din fostul Ducat al Amlășului, având drept nucleu satele din jurul cetății Salgo, dintre care cel mai reprezentativ era Săliștea (*Magna Villa Valachialis*), fost sediu al scaunului cu același nume¹⁰.

Poziția geopolitică a zonei, situată la granița de sud a Transilvaniei cu Țara Românească și în proximitatea Sibiului, puternic centru meșteșugăresc și comercial, au oferit Mărginimii Sibiului câteva trăsături definitorii. Astfel, localitățile și-au dezvoltat o economie mixtă, bazată pe agricultură, creșterea animalelor, cu pondere deosebită pe oierit și meșteșuguri tradiționale;

unele dintre acestea (Săliște, Rășinari, Vale, Poiana Sibiului) au practicat oieritul transhumant, păstorii mărgineni conducând turmele de oi la Dunăre, în Dobrogea, până în Caucaz și Peninsula Balcanică.

Săliștea, astăzi ridicată la rang de oraș, întrunește cel mai mare număr de sate aflate în componența sa¹¹ din județul Sibiu. Comuna apare în documente, încă din secolul al XIV-lea, ca fiind cea mai mare și mai organizată dintre cele cinci sate românești din zona sudcarpatică a Sibiului.¹² Statutul, adjudecat de-a lungul istoriei, de centru economic și spiritual al mărginenilor, se datorează atât spiritului liber, hărniciei și dârzeniei locuitorilor săi cât și condițiilor economice favorabile, determinate de ocupația principală: păstoritul pendulator și transhumant.

Costumul săliștenesc - rezultatul unei evoluții încheiată în preajma primului război mondial - se înscrie în linia specifică portului mărginean.¹³ Costumul vechi, se încadrează în tipologia costumului cu șorț în față și cătrînță la spate, *broboadă*, sau *velitoare pe cap*, cămașă cu poale,

brâu, pieptar, laibăr, cojoc, călțuni și opinci. Imaginea costumului nou este întregită de două cătrințe, *pahiol*, *ie*, poale, pieptar, cojoc, jachetă din postav negru, brâu tricolor și ghetete negre. Culoarea roșie, predominantă în trecut la *ii* și cătrințe, a fost înlocuită în timp de culoarea neagră. Astfel, ornamentația cămășii femeiești s-a redus, la sfârșitul secolului al XIX-lea, la folosirea unei singure culori, negru, cu urme discrete de galben, albastru și roșu¹⁴.

Cămașa femeiască sălișteană, datorită transformărilor survenite de-a lungul timpului în evoluția sa, a atras atenția a numeroși cercetători din domeniu. Cunoscută în literatura de specialitate sub termenul de *ia de Săliște* sau *ia cu ciocănele*¹⁵, trece prin două etape distincte de evoluție¹⁶. *Ia cu brătară* sau *pumnași* reprezintă forma cea mai veche, semnalată documentar în albumele de secolele XVIII¹⁷ și XIX. Confectionată din cânepă, bumbac sau pânză de mestecat¹⁸ și brodată cu fir de lână colorată, cămașa are dimensiuni mari fiind încrețită sub guler cu *ciupag*¹⁹ și spatele cu *crețu după cap*²⁰. Croit din două foi și jumătate pentru piept și spate, corpul iei are în părți câte un clin pentru lățime și câte unul de lărgire.

Pentru mâneci erau folosite alte două foi care, atunci când se prindeau de restul corpului, primeau câte un clin numit *băgătură*. Când se încheiau, părțile se încrețeau la gât²¹. Inițial ia era croită întruna cu poalele²² și se încheia în partea stângă a gâtului cu moș și babă - iile fetelor se încheiau în față prin copci²³. Podoabele iei, mânecile - singurele părți care rămâneau vizibile după îmbrăcarea tradiționalului pieptar - erau, de cele mai multe ori, țesute dintr-un material mai fin ca restul cămășii. Foarte largi și lungi, acestea se purtau întoarse lăsând să se vadă *pumnașii*²⁴. Broderia, redusă, era menită să acopere cusăturile care însăiau mânecile de corpul cămășii. Motivele sunt dispuse la guler²⁵, în dreptul umărului²⁶, deasupra cutei de la spate²⁷, de-a lungul mânecii (o dungă compactă numită *umbre*) și la încheietură, jos, încrețituri prinse într-un model numit *obinzeală*²⁸. Pieptul rămânea neornamentat. (Foto III) Cromatica este policromă, mărginențele preferând, de la sat la sat, vișiniu, mov, galben-auriu, verde-măsliniu (Rășinari), negru, albastru, galben și roșu (Sadu²⁹).

Foto IV. Cămașă femeiască cu fodori, Avrig, jud. Sibiu.
Photo IV: Embroidered peasant women's blouse with „fodori”.
Avrig, Sibiu county.

Tipul nou de cămașă³⁰ este denumit după volanul de la mâneci *ia cu fodori*³¹. (Foto IV) În linii generale, se respectă croiul anterior³², cu deosebirea că fusta albă - *poalele* - se desprinde de corpul propriu-zis al *iei* și începe să se pliseze³³. Pânza țesută în 2 ite lasă loc celei de tip industrial, denumită de săliștence³⁴ jolj sau șifon industrial. Lărgimea mânecilor se reduce și se uniformizează.

Dispare bucata de pânză de pe umăr, mâneca și încrețiturile pornind astfel, de la gât. *Altîța* se îngustează, iar decorul - dominat de *ciocănele*, așezate la distanțe egale cu lățimea lor (aprox. 2 cm.) - se extinde pe toată lungimea mânecii³⁵ și pe piept.³⁶ Din punct de vedere ornamental, apare o cusătură sau o bentiță aplicată - *brățară*, care strânge mâneca în dreptul încheieturii. (Foto V).

Foto III. Cămașă femeiască cu pumnași, Săliște, jud. Sibiu.
Photo III: Embroidered peasant women's blouse with „pumnași”.
Săliște village, Sibiu county.

Foto V. Cămașă femeiască cu fodori. Comuna Săliște, jud. Sibiu.
Photo V: Embroidered peasant women's blouse with „fodori”.
Săliște village, Sibiu county.

Fodorul se termină într-o dantelă numită *cipcă* sau *colțișori*.³⁷ Broderiile de la spate dispar³⁸. Cromatica devine bicromă: alb-negru, excepție face broderia de la *beată și ciupag*, unde se utilizează puțin galben³⁹ - generat de broderia cu firul metalic.

La iile recente ornamentele geometrice⁴⁰ fac loc celor negeometrice cu tematică fitomorfă⁴¹. (Foto VI)

Broderia este cea care reflectă *notele definitorii ale specificului etnic*⁴², și permite marcarea deosebirilor între persoane, pătri sociale și comunități. În mod particular, elementul ornamental este cel care demonstrează legătura puternică cu viața însăși, prin frecvența, trăinicia și semnificația sa⁴³.

Foto VI. Cămașă femeiască cu fodori, județul Sibiu.

Photo VI: Embroidered peasant women's blouse with „fodori”. Sibiu county.

Astfel, motivele *iei cu ciocănele*⁴⁴, *povestea în culori a simțului estetic rafinat și variat al țărâncelor noastre*⁴⁵ se află într-o relație de interdependență cu condițiile de trai ale păstorilor sălișteni, cum o dovedesc și denumirile acestora: *prescură*, *rujulită*, *floarea mării*, motiv *chișcovenesc* (Foto VII), *șerpoaica*, *tilișcanul*⁴⁶ (Foto VIII), *ciocănele cu podobeală* – motive pe lângă ciocănele: *frunze*, *bucișana*, *șire cu bănicei*, *pahare*, *steluțe*, *strâmbălog*, *altăța cu măgheran*, *râu cu mreje*⁴⁷ (Foto IX), dar și cele ale zonei de amplasare – *șir*, *râuleț*, *pârâuț*, *râu*, *peste umăr*.

Foto VII. Cămașă femeiască cu pumnași; jud. Sibiu.

Photo VII: Embroidered peasant women's blouse with „pumnași”. Sibiu county.

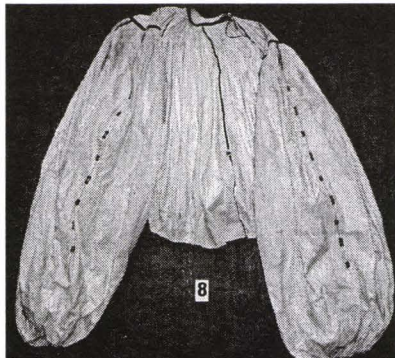

Foto VIII. Cămașă femeiască cu pumnași; Săliște, jud. Sibiu. Colecția „ASTRA”.

Photo VIII: Embroidered peasant women's blouse with „pumnași”. Săliște village, Sibiu county. „ASTRA” Collection.

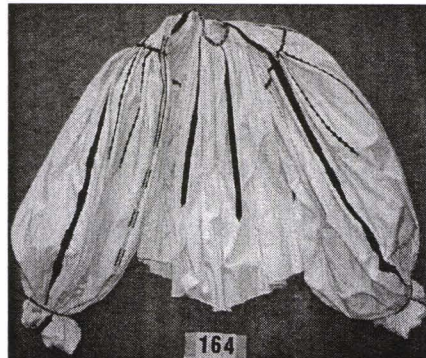

Foto IX. Cămașă femeiască cu pumnași; Săliște, jud. Sibiu. Colecția „ASTRA”.

Photo IX: Embroidered peasant women's blouse with „pumnași”. Săliște village, Sibiu county. „ASTRA” Collection.

Punctele de cusătură specifice *iei* de la Săliște sunt: punctul în cruce, tighelul, cheița și punctul *ciocănelelor*. Decorul se caracterizează prin *șire* formate pe lângă *ciocănele*⁴⁸, în care elementul ornamental se repetă prin înlănțuire sau prin alternanță.

Însușirea sau respingerea culorii desparte sau apropie indivizi și comunități, astfel, cromatica, asemeni ornamenticii, răspunde și ea conceptului etnic. Prin eleganța sa coloristică, bazată pe alb, negru și galben, *ia de Săliște* a reușit, într-un secol al renașterii naționalităților, să apropie de origini neamul românesc atât de greu încercat de istorie.

Culoarea de bază a cămășii, albul, este situat fie la începutul, fie la sfârșitul vieții. Este imaginea înțelepciunii coborâte din arhaic, care poartă cu sine chemarea spre progres. Albul ca fundament cromatic al artei populare românești, devine semnul unificator al unei particularități etnice.⁴⁹ Negrul, culoarea *ciocănelelor* și a *podobellii*, contrar albului, este totuși egalul acestuia fiind întâlnit și el la cele două extremități ale gamei cromatice, ale vieții. În simbolistica popoarelor, negrul este înțeles cel mai adesea sub aspectul său rece, negativ. În altă ordine de idei, el apare ca simbol al *principiului feminin yin, terestru, instinctual și matern*⁵⁰. În contrast cu acestea, galbenul gulerului, este cald, expresiv și însuflețit. Culoarea veșniciei, a luminii și a pământului, cea care păstrează aprinsă și liberă flacăra spiritului săliștean⁵¹.

Dacă în secolul al XIX-lea majoritatea *iilor* erau cusute la Rășinari⁵², astfel că largimea mânecilor era surprinzătoare – ea fiind direct *proporțională cu bunăstarea familiei fetei, respectiv cu zestrea ei*⁵³ (Foto X), din preajma anului 1900 realizarea acestora va trece definitiv în mâna săliștencelor. Procesul de transformare al *iei cu pumnași* se declanșează după anul 1820, când culori precum roșu⁵⁴ și galben sunt tot mai puțin utilizate în favoarea negrului, fapt accentuat tot mai mult în secolul al XX-lea⁵⁵ datorită apariției noilor fibre⁵⁶ și țesături industriale, a coloranților chimici și a posibilității înlocuirii motivelor caracteristice (*umbreje*) printr-un șiret sau panglică neagră din satin, ușor de procurat din comerț, fapt care duce, la înmulțirea și extinderea *ciocănelor*⁵⁷ (Foto XI).

Foto X. Cămașă femeiască cu pumnași.
Rășinari, jud. Sibiu. Colecția „ASTRA”.
Photo X: Embroidered peasant women's blouse with
„pumnași”. Rășinari village, Sibiu county.
„ASTRA” Collection.

Foto XI. Cămașă femeiască cu fodorii. Săliște, jud. Sibiu.
Photo XI: Embroidered peasant women's blouse with
„fodorii”. Săliște village, Sibiu county.

Cauzele sunt multiple, determinate atât de factorul economico - social cât și de cel politic. În condițiile sfârșitului de secol XIX, când costumul popular se degrada vizibil datorită impactului cu populație urbană,⁵⁸ portul tradițional trebuia „recuperat”. Astfel, în programul conceput de intelectualitatea astristă se susținea promovarea autenticului, a unei noi concepții estetice prin simplificarea coloritului și chiar a unei noi tipologii a costumului popular.

Noul tip de costum trebuia să contribuie la refacerea identității naționale pierdute. În acest context, Săliștea Sibiului și-a asumat un rol important în realizarea producției meșteșugărești tradiționale prin activitatea militantă a unor importante instituții economice și culturale. Începând cu anul 1861⁵⁹ la Săliște, sub îndemnul ASTREI, s-au constituit și activat diverse reuniuni de promovare culturală, economică și socială: *Reuniunea de lectură „Casina Română”*⁶⁰ (1878), *Reuniunea Meseriașilor*⁶¹ (1882), *Reuniunea Pompierilor* (1882), *Reuniunea Tinerimii Studioase*⁶² (1890), *Reuniunea de Înfrumusețare* și *Reuniunea Femeilor*, *Despărțământul ASTREI* (1984). Astfel, prin înființarea cercurilor practice pentru fetele din comună în vederea deprinderii meșteșugului confecționării costumelor populare săliștenești, localitatea devine cel mai puternic centru meșteșugăresc⁶³ în confecționarea vestimentației tradiționale și treptat principalul focar de iradiere⁶⁴ (Foto XII) a acesteia pe o arie extinsă atât în sud-estul Transilvaniei⁶⁵ (Foto XIII) cât și dincolo de munți, prin trecerea și așezarea păstorilor⁶⁶ în zonele extracarpate, în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și peste hotarele românești, până în Crimeea, la Marea Azov etc.⁶⁷ (Foto XIV).

Foto XII. Cămașă femeiască cu fodori,
Racovița, jud. Sibiu.

Photo XII : Embroidered peasant women's blouse with
„fodori”. Racovița village, Sibiu county.

Foto XIII. Cămașă femeiască cu fodori,
Rășinari, jud. Sibiu.

Photo XIII: Embroidered peasant women's blouse with
„fodori”. Rășinari village, Sibiu county.

Foto XIV. Cămașă femeiască cu fodori, Câmpia Timișului.

Photo XIV : Embroidered peasant women's blouse with „fodori”. Timiș Plain.

La răspândirea costumului săliștean a contribuit și prezența activă a meșterilor și comercianților din localitate la târgurile locale⁶⁸ și anuale, precum și existența unor legături de afaceri cu firme din Râmnicu-Vâlcea, Târgu Jiu⁶⁹. Pe lângă acest comerț cu caracter local, în Săliște s-a promovat și un comerț de talie europeană caracterizat prin relații diversificate atât cu centre urbane apropiate (Sibiu, Brașov), cât și europene (din Austria, Anglia, Franța etc.) care a asigurat de timpuriu materiale moderne de confecționare a diverselor piese de costum (bumbac, jolj, postav, fir metalic, catifea, ciucuri de mătase, ibrișin, etc.). Începuturile acestor prefaceri coboară în istorie până la momentul eliberării pieței de monopolul breslelor orășenești⁷⁰.

Nu putem să nu amintim și importanța educației, întrucât în Săliște existența acesteia este atestată încă din anul 1616.

Spiritul profund național emanat de costumul săliștenesc și frumusețea simplității acestuia au stârnit un entuziasm deosebit în rândurile intelectualității transilvane. Astfel, în anul 1881 la *Expozițiunea română* organizată la Sibiu, articolele femeiești lucrate de mână au primit *Diploma de recunoștință* pentru ca în 1905, în cadrul marelui eveniment al inaugurării Muzeului „Asociațiunii”, costumul săliștean să primească *marea diplomă a consacrării*.⁷¹

Însoțind omul în toate împrejurările vieții sale, de la naștere până la moarte⁷², ia devine un purtător de semne și simboluri, un limbaj de comunicare cu exteriorul, de transmitere spre receptor

a atitudinii creatoarei față de societatea în care trăiește și își modelează opera. Puterea de transmitere, prin expansiune, a individualității sale etnice, unică în istoria costumului românesc, a generat transformarea costumului săliștean într-un simbol al portului tradițional, *un fel de frac național românesc* – după Cornel Irimie.

Procesul devenirii *iei cu ciocănele* se înscrie astăzi în tiparele evolutive, generale, ale costumului popular românesc, transformat în costum de sărbătoare și culminând cu părăsirea totală a scenei mondene: *Mai demult merea lumea tot românește și cu ie merea la seceră, la sapă, merea tot îmbrăcată românește. Acu nu mai mere nimeni.*⁷³

Simbol național, *ia* este unul dintre acei factori ai permanenței care prin simpla prefacere ar implica pierderea personalității insului și degradarea neamului ca neam, fapt sesizabil în satele românești, *pe când acuma, atâtea mode trec, atâția saci de haine aruncați, asta a rămas neclintită... astea de ani și ani ies din ladă și ne împodobesc la biserică și la nuntă și unde mergi... cineva zicea că și cămașa și limba ne țin ca neam*⁷⁴. Astfel, pentru ca verticalitatea acesteia, dată de generațiile purtătoare, să-și păstreze linia dreaptă, într-o lume a integrării, poate, ar trebui să ne întoarcem privirea în trecut și să ne amintim că: *Orice popor consciu, cu tendință de a pune temelii tari viitorului său și de a-și asigura o dezvoltare sănătoasă a individualității sale etnice, este dator a se cunoaște pe sine din toate punctele de vedere.*⁷⁵

HISTORICAL SIGNIFICANCE OF A TYPE OF EMBROIDERED PEASANT WOMAN'S BLOUSE FROM „ASTRA” COLLECTION

- Summary -

Man first perceived the objects from an utilitarian point of view, then by the time passed and under the influence of economic, social and political development and also because the contact with other individuals or communities, the importance of the esthetic point of view increased. The clothes, in general, and the folk costume, in particular, suffered major changes in time.

Like in other countries, the embroidered peasant women's blouse is the most exposed piece of the folk costume and is also the most representative from the folk artistic creation point of view.

Women's folk costume from „Mărginimea Sibiului” ethnographic zone presents a special distinction, given by elegance of the decorated pieces and also by the dominant chromatics: white and black.

The blouse from Săliște, named by the experts embroidered peasant women's blouse with „ciocănele” descends, concerning the decorations, from the „blouse folded round the neck” (*ia încrețită la gât*) and from the „blouse with shoulder” (*ia cu umăr*). The dominant ornament on the chest and on the sleeve of the blouse is a kind of black embroidered band, named „ciocănel”, that gives the name to the blouse.

This type of embroidered peasant women's blouse came into general use in the entire Sibiu Region, in the South of Transylvania and passed beyond The Carpathians towards the South of the country, reaching to replace in certain localities the specific type of blouse that was used before The 1st World War. This fact was generated by a real vestimentary trend.

- ¹ Dumitru Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, pp. 36-37; Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, 1987, pp. 101-102; ****Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, vol. II (D-L), București, 1996, p. 283; Kurt Horedt, *Istoria comunei primitive*, București, 1970, pp. 96-97; Adina Nanu, *Artă. Stil. Costum*, București, 1976, p. 18; Mircea Petrescu-Dâmbovița, *Scurtă istorie a Daciei Preromane*, Iași, 1978, p. 29.
- ² Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamclissi. Tropaeum Traiani*, București, 1959, pp. 447-455, metopă XXX, creneluri IV, IX-XII; Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1982, p. 98.
- ³ F. B. Florescu, *op. cit.*, 1959, p. 457, metope XVIII-XLIX; Radu Vulpe, *Columna lui Traian. Monument al etnogenezei românilor*, București, 1988, p. 173, scena XC.
- ⁴ Ne referim la portul considerat astăzi, de sărbătoare.
- ⁵ 102 dintre acestea provin din localitățile situate în Zona Mărginimii Sibiului.
- ⁶ Demonstrându-se încă o dată, extinderea ei la nivelul întregului spațiu sud-transilvan.
- ⁷ Reprezintă vechea colecție „ASTRA”: 1025 de piese de port popular și textile.
- ⁸ Una dintre cele mai reprezentative zone etnografice ale țării, Zona Sibiului este întregită de cinci subzone: Țara Oltului, Mărginimea Sibiului, Valea Hârtibaciului, Valea Târnavelor și cea ce numesc specialiștii, Slimnic - Ocna Sibiului. Nicolae Dunăre, *Zonele etnografice ale României (II)*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, 10, București, 1986, pp. 47-48; Cornel Irimie, *Portul popular din sud-estul Transilvaniei*, Fond „Dr. Cornel Irimie”, Nr.127, Arhiva științifică 426/XI 1996, p. 1; Gheorghe Pavelescu, *Zonele și microzonele folclorice ale Județului Sibiu*, în „Studii și Comunicări”, I, Sibiu, 1978, pp. 5-11.
- ⁹ Boița, Sadu, Râu Sadului, Tâlmăciu, Tâlmăcel, Rășinari, Poplaca, Gura Râului, Orlat, Fântânele, Sibiul, Vale, Săliște, Galeș, Tilișca, Rod, Poiana Sibiului și Jina.
- ¹⁰ Aurel Dumitrescu-Jippa, Nicolae Nistor, *Sibiul și ținutul în lumina istoriei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, pp. 30-31; Cornel Irimie, *Colecția de broderii a Muzeului Brukenthal din Sibiu. Valoarea sa documentară și artistică*, în „Omăgiu lui George Oprescu cu prilejul împlinirii a 80 ani”, București, 1961, p. 285, nota 5; Idem, *Din valorile tradiționale ale poporului român. Portul popular românesc din sudul Transilvaniei - zona Mărginenilor Sibiului*, 1980, „Fond Dr. Cornel Irimie”, Nr. 244, Arhiva Științifică 1545/1995, p.1; *** *Mărginenii Sibiului, cultură și civilizație românească*, București, 1985, pp.158-159; Ilie Moise, Horst Klusch, *Portul popular din județul Sibiu*, Sibiu, 1978, p. 6, 9; Georgeta Stoica, Paul Petrescu, *Dicționar de artă populară*, București, 1997, pp. 324-325.
- ¹¹ Săliște, Aciliu, Amnaș, Crinț, Galeș, Fântânele, Mag, Săcel, Sibiul, Vale.
- ¹² *** *Săliștea Sibiului străveche vatră românească*, Sibiu, 1990, p. 53. (*Săliștea...*)
- ¹³ Harta costumului popular din zona Sibiului oferă o imagine cu totul deosebită. Etnografii sunt de acord, în general, cu existența a cinci tipuri de port popular românesc din această regiune: mărginean, avrigean, hârtibăcean, de pe Târnave și de pe Valea Secașului (clasificare corespondentă celor cinci repere etnografice din zonă). I. Moise, H. Klusch, *op. cit.*, 1978, p. 6.
- ¹⁴ *** *Arta Populară Românească*, București, 1969, p. 329; *Săliștea...*, p. 295. (*Arta...*)
- ¹⁵ *Arta ...*, p. 299; Elena Avramescu, Florea Bobu Florescu, *Broderiile la români*, București, 1959, p. 37, planșa 46; Aurelia Doagă, *Îi și cămăși românești*, București, 1981, p. 32.
- ¹⁶ Caracteristice întregii zone mărginene.
- ¹⁷ Iulius Bielz, Cornel Irimie, *Izvoare etnografice necunoscute privind istoria porturilor tradiționale din secolele XVII-XIX*, Fondul „Dr. Cornel Irimie”, Nr. 61b, Arhiva științifică 5055/ 2002.
- ¹⁸ Fuior cu bumbac.
- ¹⁹ Element caracteristic Transilvaniei.
- ²⁰ Amploarea stănilui (cel din spate cu *crețu după cap*) și al mânecilor realizate din câte trei foi de pânză, conferă cămășii aspectul înfioat al unor costume din Renaștere. Elena Secoșan, Paul Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, p. 50.
- ²¹ Încrêțitura la gât se realizează cu ajutorul unei ațe care este trasă prin crețurile foilor de pânză și se strânge.
- ²² Nicolae Dunăre, Constantin Catrina, *Portul popular românesc de pe Târnave*, Brașov, 1968, p. 49.
- ²³ Ion Lotreanu, *Sadu. Studiu monografic și etnomuzicologic*, București, 1988, p. 84
- ²⁴ Bentița brodată care strânge măneca.
- ²⁵ Respectiv la *beată și ciupag*.
- ²⁶ Sub forma unui galon numit *altîță* – lată, având menirea să acopere încrêțelea mânecii.
- ²⁷ Se realiza un motiv decorativ alcătuit din bentița de la gât și șirurile de pe creț, sub forma unui unghi arcuit. Georgeta Oțetea, *Broderii mărginenești*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 2, anul V, 1958, p. 20.
- ²⁸ Nicolae Dunăre, *Broderia populară românească*, Sibiu, 1985, pp. 20-21.
- ²⁹ Datorită *puiilor* cu arnici roșu din dreptul umărului ia de la Sadu se mai numește *iia cu pui roșii*. G. Oțetea, *op. cit.*, p.15, 21, 26.
- ³⁰ Considerat: săliștean.
- ³¹ Element caracteristic Transilvaniei, fodorul apare la sfârșit de secol XVIII – început de secol XIX, ca element vestimentar de influență orășenească. Paul Petrescu, Elena Secoșan, Aurelia Doagă, *Cusături Românești*, București, 1973, p. 17.
- ³² *Săliștea...*, p.295.
- ³³ G. Oțetea, *op. cit.*, p. 21.
- ³⁴ Termenii sunt întâlniți în întreaga zonă a Sibiului.
- ³⁵ Și deasupra altîței.
- ³⁶ Vechile dungi compacte dispuse vertical pe mănecă (umbreje) se înmulțesc și se extind și pe pieptul cămășii unde formează *ciocănele*.
- ³⁷ *Mărginimea ...*, 1985, p. 357.
- ³⁸ G. Oțetea, *op. cit.*, p. 22

- ³⁹ *Săliște*..., p. 295.
- ⁴⁰ Relevant în mențiuni literare încă de la mijlocul secolului al XVII-lea și păstrate la *beată și ciupag*.
- ⁴¹ Nicolae Dunăre, *op. cit.*, 1985, p. 77; Cornel Irimie, *Portul popular românesc*, Fond „Dr. Cornel Irimie”, Nr. 259 g, Arhiva Științifică 1971, pp. 14-15; Georgeta Oțetea, *op. cit.*, p.14; Paul Petrescu, Elena Secoșan, Aurelia Doagă, *op. cit.*, 1973, p.82
- ⁴² N. Dunăre, *op. cit.*, 1985, p. 6.
- ⁴³ *Mărginimea ...*, 1985, p. 346.
- ⁴⁴ Colecția de broderii a Muzeului „ASTRA” cuprinde și un număr de 1917 de modele mărginenești pentru ii.
- ⁴⁵ Octavian C. Tăslăuanu, *Din ornamentica română*, în „Luceafărul”, An IV, Nr. 6, Budapesta, 15 martie 1905, p. 128.
- ⁴⁶ Motive întâlnite la *beată și ciupag*.
- ⁴⁷ Motive întâlnite pe piept și mâneci.
- ⁴⁸ La sfârșitul secolului al XIX-lea, de-a lungul mânecii coborau două rânduri de ciocănele. Acestea se vor înmulți mai mult în timp, atât pe mâneci cât și pe piept.
- ⁴⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Vol. I, A-D, București, 1994, p. 75, 78.
- ⁵⁰ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Vol. II, E-O, București, 1995, p. 334, 339.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 82.
- ⁵² *Săliște*..., p. 295.
- ⁵³ *Idem*.
- ⁵⁴ La Jina roșul se menține până în secolul al XX-lea sub forma unor puncte la gulerul iei și a unor dungi paralele la cămășile bărbătești.
- ⁵⁵ *Arta...*, p. 329; C. Irimie, *op. cit.*, 1961, p. 291; *Săliște*..., p. 295.
- ⁵⁶ De exemplu, firul metalic - de origine orientală - pătrunde în mediul rural prin intermediul atelierelor mănăstirești și cele ale curților domnești. Maria Bătcă, *Însemn și simbol în vestimentația țărănească*, București, 1997, p. 26.
- ⁵⁷ *** *Arta ...* 1969, p. 308; N. Dunăre, *op. cit.*, 1985, p. 62; G. Oțetea, *op. cit.*, p. 14, 16.
- ⁵⁸ Fapt semnalat și în Țara Românească. Ana Grama, *Dincolo de artă și mai presus de măiestrie – portul popular românesc în Transilvania anulul 1907*, în „Studii și Comunicări de Etnologie”, tom X, serie nouă, 1996, p.151.
- ⁵⁹ Anul de înființare al ASTREI (Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român).
- ⁶⁰ Ioan Hașegan, *Mărginenii în viața economică a Transilvaniei și a vechiului regat*, Brașov, 1941, p.86; *Săliște*..., p.255.
- ⁶¹ *Săliște*..., p. 255.
- ⁶² Devine după 1918 Societatea Studenților Români din Săliște.
- ⁶³ Precum atelierelor specializate în confecționarea de cătrînțe, ii, cojoace etc. de la Săliște.
- ⁶⁴ C. Irimie, *op. cit.*, 1961, p. 291.
- ⁶⁵ *Săliște*..., p. 148.
- ⁶⁶ Ocupația de bază, păstoritul, a făcut ca mărginenii să se bucure, pe tot parcursul evului mediu, de o anumită autonomie politică, de o organizare legislativă și juridică proprie, care le-a oferit libertatea de mișcare pe un spațiu extrem de întins și posibilitatea de a întreprinde o complexă activitate economică.
- ⁶⁷ *** *Arta...* 1969, p. 299; Elena Avramescu, Florea Bobu Florescu, *Broderiile la Români*, București, Editura de stat, 1959, p. 37; Maria Bătcă, *Simbolurile vestimentare și evoluția lor în perioada post feudală (II)*, în Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, SN, 6, București, 1995, p. 5; A. Doagă, *op. cit.*, 1981, p. 33; Nicolae Dunăre, *Relații etnografice între ținuturile de pe ambele versante ale Carpaților*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1963, I, p. 200; Nicolae Dunăre, Constantin Catrina, *Portul popular românesc de pe Târnave*, Brașov, 1968, p.51; Cornel Irimie, *Portul popular din Țara Oltului. Zona Avrig*, București, Editura de stat, 1957, p. 16; I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 89 ; *Săliște* ..., p. 295; *** *Turnu Roșu. Repere ale evoluției. Sinteză monografică*, Sibiu, 2000, p. 29.
- ⁶⁸ Miercurea Sibiului, Sebeș Alba, Săsciori, Orăștie, Hațeg, Cetatea de Baltă, Micăsasa, Blaj, Dumbrăveni, Șeica Mare, Marpod, Alțâna, Sibiu. *Săliște*..., p. 154.
- ⁶⁹ *Săliște*..., p. 155.
- ⁷⁰ Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a promovat de guvernul de la Viena o politică de stimulare a producției transilvane urbane și țărănești. Sub presiunea evenimentelor de la 1848, Universitatea Săsească, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, va decreta „primirea ucenicilor valahi la măiestriile conduse de stat și intrarea acestora în asociația sașilor” - moment ce marchează participarea meșterilor români de la sate la meșteșugurile și industriile orășenești. *Mărginenii...*, p. 91.
- ⁷¹ Dimitrie D. Comșa , *Săliște Sibiului-amintirile unui nonagenar*, Sibiu, 1972, p. 423. Apud *Săliște*..., p.148.
- ⁷² În a doua noapte de la naștere, în credințele săliștene, vin ursitoarele pentru a prezice soarta noului născut. Printre darurile (făină, lână, tămâie) pregătite pe masa rituală, necesară actului ursirii, se află și pânda nouă. În cadrul căsătoriei, mireasa își cinstește cu daruri noile rude: cămăși pentru mire, socru și nun, ii pentru soacră și nașă etc. *Săliște*..., p. 308.
- ⁷³ Informator Maria Moga Plopăcean, 70 ani, comuna Orlat, județul Sibiu.
- ⁷⁴ Informator Silvia Tecoață, 65 ani, comuna Alțâna, județul Sibiu.
- ⁷⁵ *** *Apel pentru întemeierea unui muzeu istoric – etnografic românesc în Sibiu*, în Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, IV, iulie-august 1904 (nr. 816-1904), p. 14.